

HZ.EBÛ BEKİR'İN HİCRETTEN VEFATINA KADAR OLAN DÖNEMDEKİ FAALİYETLERİNE GENEL BİR BAKIŞ

Prof. Dr. Hüseyin ALGÛL
Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

A General Outlook on the Activities of Abu Bakr: from the Migration (Hijra) to His Death

Abu Bakr became the Prophet's companion in His Migration to Madina. After the migration Abu Bakr took part in all activities with the Prophet; he fought with the Prophet in the battle of Badr, Uhud and Khandaq. The Prophet consulted him about all problems and generally accepted his opinions. Abu Bakr was elected as the caliph after death of the Prophet. He fought against rebels who abjured Islam. After he defeated the rebels he organized military campaigns to conquer the territory of Byzantium and Persians (Sasanids). Abu Bakr reigned for two years as caliph. Before his death, he assigned Omar as the second caliph.

GİRİŞ

Hız.Ebû Bekir, İslâm'a girdiği ilk günden vefat ettiği son güne kadar kişiliğini korumuş, kendisinden bu konuda istifham ve tereddüt uyandıran bir davranış meydana gelmemiştir. Sahip olduğu güzel hasletleri ölünceye kadar sürdürebilmesi onun şahsiyetinin tutarlılığına delâlet eder. Hız.Ebû Bekir, İslâmî hizmetlerin ifası için gereken malî yardım çağrılarında her zaman önemli meblağlarla katılarak Hız.Peygamber'in yakın ilgi ve duasına erişmiştir. Bu bağlamda o, Mekke döneminde İslâmî hizmetler için yaptığı malî harcamaları Medine'de de aynen devam ettirmiş; önemli hizmetlerde Hız.Peygamber'le birlikte olmuş, bu cümleden olarak Mescid-i Nebî'nin temeli atılırken Rasûl-i Ekrem'in yanında bulunmuş, inşaat süresince de onunla birlikte çalışmıştır.¹ Medine'de iskâna elverişli bir

¹ Mescid'in yapılacağı arsana iki yetime ait olup Hız.Peygamber tarafından 10 dinar karşılığında satın alındığı ve ödemenin Hız.Ebû Bekir'in malından yapıldığı söylenir. Bkz. Buhârî, el-Câmiü's-Sahih, (trc. Mehmed Sofuoğlu, Ötüken Yayınları, İstanbul 1987), Menâkıbü'l-Ensâr, 45; el-

ortam sağlandıktan sonra Hz.Peygamber'in Mekke'de kalan aile fertleriyle birlikte Hz.Ebû Bekir'in geride bıraktığı aile fertlerinin de Medine'ye intikali birlikte gerçekleşmiştir.²

Hz.Âişe'nin nakline göre hicretten sonra Medine'nin havası bazı Muhacirlerin sağlığını bozdu. Hz.Ebû Bekir ile Bilâl-i Habeşî de bunlar arasındaydı. Bu iki zat, sıtmaya yakalanmışlardı. Hz.Ebû Bekir hastalık esnasında “*Yesrib diyarında herkes ailesi içinde mutlu sabahlamışken, ölüm insana ayakkabısının bağından daha yakındı.*” anlamına gelen şiiirler söylerken, Hz.Bilâl de şöyle diyordu:

- Şunu bilmek isterim ki, Mekke vadisinde etrafımı izhir ve celil otları sararak bir gece olsun geceler miyim? Bir gün gelip de Ukaz'daki Mecenne sularının başına varır mıyım? Mekke'nin Şâme ve Tufeyl dağları acaba bir kere daha bana görünürler mi?

Nakledildiğine göre Hz.Âişe bu iki zatın hüznü hâlini Hz.Peygamber'e arz edince Rasûl-i Ekrem şöyle bir dua yaptı:

- Allahım! Bize, Mekke'yi sevdiğin gibi Medine'yi de sevdir...Medine'nin havasını bizim için elverişli kıl, ürünlerimize, ölçeklerimize bereket ihсан eyle, Medine'yi sıtmadan arındır.³

Hz.Peygamber (s.a.v) hicretten sonra Hz.Ebu Bekir'i evinde konuk olduğu Hârice b. Zeyd (r.a.) ile kardeş kılmıştır.⁴ Hârice, sahip olduğu bütün imkânlarının yarısını ona vermek istemişse de o bunu kabul etmemiş, Mekke'den yanında getirdiği 5000 dirhem ile ticaret yapmayı ve el emeğiyle geçinmeyi tercih etmiştir.

Hz.Ebû Bekir bütün gazvelere Rasûlullah'ın yanında katılmış, ayrıca bazı seriyyelere de iştirak etmiştir. Şa'ban 7/Aralık 628 tarihinde Necid bölgesine komutan olarak bir seriyeyi sevketmiş, bu görevden başarı ile dönmüştür.⁵ Hz.Ebû Bekir, ayrıca, Hudeybiye Antlaşması, Umretü'l-Kaza ve Veda Haccı'nda Hz.Peygamber'in yanında bulunmuştur. Hz.Peygamber'in Bedir Gazası (2/624) öncesinde en üst derecede istişare ettiği kişilerin başında Hz.Ebû Bekir gelir. Bu esnada Hz.Ebû Bekir, Allah'ın zafer vereceğinden bahisle Hz.Peygamber'e manen destek olmuştur. Bedir Gazvesi sonunda düşman esirlerine yapılacak muamele müzakere edilirken Hz.Ebû Bekir'in fidyeye karşılığı serbest bırakılmaları görüşü Hz.Peygamber (s.a.v) tarafından uygun görülmüştür.

Uhud Muharebesinin (3/625) zor anlarında Hz.Peygamber'in yanından hiç ayrılmadı, onu ok, mızrak ve kılıç darbelerine karşı büyük bir gayretle korudu.⁶

→ →

Belâzurî, Fütûhu'l-Büldan, (thk. Rıdvan Muhammed Rıdvan, Beyrut 1403/1983), s. 21-22; Halebî, İnsânü'l-Uyûn, Beyrut ts., II, 65-66.

² İbn Sa'd, et-Tabakâtü'l-Kübrâ, Beyrut ts., I, 237 -238; Halebî, “a.g.e.”, II, 88; Zebîdî, Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tecrid-i Sarîh Tercemesi, (trc. Ahmed Naim-Kâmil Miras, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 1960-1973), X, 115.

³ Buhârî, el-Câmiu's-Sahîh, Menâkibu'l-Ensâr, 141, (VIII, 3682); Halebî, İnsânü'l-Uyûn, II, 83-84. Hz.Peygamber'in duası bereketiyle Medine'nin havasının Muhacirlerin uyum sağlamasına elverişli hâle geldiği belirtilir.

⁴ Belâzurî, Ensâbu'l-Eşrâf, (thk: Muhammed Hamîdullah, Kahire 1987), I, 271; İbn Hişâm, es-Siretü'n-Nebeviyye, Mısır, 1355 (1936), II, 138.

⁵ İbn Sa'd, et-Tabakâtü'l-Kübra, III, 175.

⁶ İbn Sa'd, “a.g.e.”, III, 175.

Hız.Peygamber (s.a.v) antlaşma hükümlerine göre üzerlerine düşen diyet hissesini hatırlatmak üzere Benî Nadîr Yahudileriyle konuşmaya giderken de, antlaşmaya uymamaları sebebiyle onları Medine'den çıkarma hazırlıkları yaparken de (4/626) Hz.Ebu Bekir'i yanına almıştı.⁷ Hz.Ebû Bekir, Benî Mustalik/Müreyysi Seferi'nde (5/627) ise Muhacirlerin Sancaktarı olarak görev yaptı. Hayber Seferi (7/628) süresince Hayber Yahudilerine ait hurmalıklara dair ortaya çıkan tartışmada hedefi görebilme ve benzeri askerî sebeplerle daha ziyade meyve vermeyen hurma ağaçlarının kesilmesi istisna edilirse genel olarak ağaçların kesilmemesi fikri Hz.Ebû Bekir'in de görüşü olup onun bu düşüncesi Hz.Peygamber'in hüküm ve kanaatiyle örtüştü. Keza Hz.Peygamber'in Mekke Fethi Seferi (8/630) ile ilgi verdiği kararı ilkönce paylaştığı zevatın başında Hz.Ebû Bekir gelmektedir. Mekke fethini müteakip babasının da Müslüman olmasını yürekten dilemiş olan Hz.Ebû Bekir, duygularını Rasûl-i Ekrem'le paylaşmış ve onun ilgisiyle babası Müslümanlık şerefine erişmişti.⁸

Hız.Ebû Bekir, Huneyn Gazvesi'nin (8/630) zor anlarında Hz.Peygamber'in yakın çevresinden hiç ayrılmayan az sayıdaki sahâbenin arasında yer almış,⁹ Tebük seferi (9/630) öncesinde bütünüyle nakdini İslâm ordusu için Hz.Peygamber'e sunmuş, kendisine aile fertlerine ne bıraktığı sorulunca da "Allah ve Rasûlünü" cevabını vererek Rasûl-i Ekrem'in takdirine erişmiştir.¹⁰ Tebük'te İslâm'ın en büyük sancağını taşıyan Hz.Ebû Bekir, 9(631) yılında hac emiri olarak görev yapmış ve Hz.Peygamber'in talimatı ile Müslümanlara İslâmî hac esaslarını öğretmiştir.¹¹

Rasûl-i Ekrem Medine devrinde ilahî vahy ile aydınlatılmayan meseleleri genellikle ashâbının ileri gelenleriyle istişare ederken Hz.Ebû Bekir'in görüşüne önem verirdi. Meselâ, Bedir Savaşı sonunda esirlerin fidye karşılığı serbest bırakılma uygulaması onun görüşü istikametinde ortaya çıktı.¹² Hz.Peygamber'in söylediği veya yapıp ettiği derinlik gerektiren bazı kapalı konuların içyüzünü anlamakta o mahir idi. Meselâ, Hudeybiye Barışının maddelerinin yazılması esnasında bazı maddelerin zahirde Müslümanların aleyhine gibi görünmesi sebebiyle Hz.Ömer ve diğer bazı sahabiler üzülmüşler ve bazı sözlerle üzüntülerini yansıtmışlardı. Buna mukabil Hz.Ebû Bekir, konunun İslâm'ın lehinde olan yönlerini idrak etmiş ve sükut etmişti. Ona göre Hz.Peygamber vahye mazhar olmuştu, Allah'ın Rasûlü idi. Hz.Peygamber'le Rabbi arasında geçen olaylar doğru algılanmazsa ortaya yanlış ve eksik düşünceler çıkabilirdi.¹³ Bu kabil

⁷ İbn Hişam, es-Sîre, II, 199-200.

⁸ İbn Sa'd, et-Tabakât, IV, 451. İbn Sa'd'ın kaydına göre Mekke fethini müteakip Hz.Ebû Bekir, babası Ebû Kuhafe'yi Rasûl-i Ekrem'in huzuruna getirdi. Bu esnada Hz.Peygamber, zarafetinin bir eseri olarak bu yaşlı kişinin yanına kendisinin de gidebileceğini belirtmesi üzerine Hz.Ebû Bekir, babasının gelmesinin daha uygun olacağını ifade eder. Bunu müteakiben Hz.Peygamber onu İslâm'a davet eder, o da Müslüman olur.

⁹ İbn Hişam, es-Sîre, IV, 85. Mezkur kaynaktan o sırada Hz.Peygamber'le birlikte söz konusu sıkıntıyı sabırla göğüsleyenlerin başında Hz.Ebû Bekir kaydedilir.

¹⁰ İbn Hişam, es-Sîre, IV, 161; İbn Sa'd, et-Tabakât, II, 277; Halebi, İnsanî'1-Uyûn, III, 130.

¹¹ İbn Hişam, "a.g.e.", IV, 190; İbn Sa'd, "a.g.e.", III, 177.

¹² İbn Hişam, "a.g.e.", II, 295-299; Aynı Eser, III, 3 vd.; İbn Sa'd, "a.g.e.", II, 18 vd; İbnü'l- Esîr, el-Kâmil Fi't-Tarih, Beyrut 1385 (1965), II, 136.

¹³ Vakidî, Kitâbü'l-Megazî. (thk: Marsden Jones, Beyrut 1404/1984), II, 609-610.

meselelerin özünü algılama eksikliği ile ortaya çıkan hatalardan dolayı özür dilemek en hayırlı davranıştı.

Hız.Peygamber'in vefatından önce Safer 11 (Mayıs 632) tarihlerinde irad ettiği bir hutbesinde, "Allah Teâlâ, kulunu dünya ile kendisine kavuşmak arasında muhayyer kıldı, kulu da O'na kavuşmayı tercih etti" ifadesindeki kul ile kastedilenin Hız.Peygamber'in bizzat kendisi olduğunu ilk anlayan ve ayrılış günlerinin yaklaştığını düşünerek hüznülenip ağlayan Hız.Ebû Bekir idi.¹⁴ Vefatına tekaddüm eden günlerde Hız.Peygamber tarafından namaz kıldırmakla görevlendirilen ve Rasûl-i Ekrem ruhunu teslim edinceye kadar 17 vakit namaz kıldıran Hız.Ebû Bekir o gün için çok mühim bir alanda bizzat Rasûlullah (s.a.v) tarafından toplumun önüne çıkarılmıştı. Bu o derece isabetli bir öne çıkarış idi ki, Hız.Peygamber'in vefatı karşısında sarsıntı geçiren İslâm toplumuna onun vefat ettiği gerçeğini teenni ve soğukkanlılığını muhafaza ederek izah eden de o olmuştur. Çünkü Rasûlullah (s.a.v) vefat etmiştir. Ama Allah (c.c.) ebedî bir dirilikle diridir, ölümsüzdür. İbadet O'nadır. O hâlde Allah'ın dininde sebat ederek şükredicilerden olmak gerekir. Bundan geri dönenler ancak kendilerine zarar verirler.¹⁵

Hız.EBÛ BEKİR'İN BENÎ SÂİDE MECLİSİNDEKİ TUTUMU VE HİLÂFETE GEÇİŞİ

Hız.Ebû Bekir, Rasûlullah'ın kendisini öne geçirmesini haklı çıkaran bir anlayışlılık içinde Hız.Peygamber'in vefatı meselesine son noktayı koydu ve böylece techiz-tekin işlemlerine girişildi. Bu esnada Benî Sâide Gölgeği'nde/Meclisi'nde Ensârın toplanarak yönetimle ilgili Sa'd b. Ubâde'ye biat etmek üzere oldukları haberi geldi. Hadise mahalline Hız.Ömer ve Hız.Ebû Ubeyde ile birlikte ulaşan Hız.Ebû Bekir, başlangıçta Ensârın görüşünü dinledi. Buna göre, ana yurtlarından çıkarılan Muhâcirlere sahip çıkan Ensâr, İslâm'ın askerî gücünü teşkil ediyorlardı. Cenâb-ı Hak, Ensârın desteğiyle İslâm'ı yaymakta ve zaferler kazanmakta Hız.Peygamber'e başarı ihsan etmişti. Dolayısıyla İslâm'a yardım edip zafere kavuşmasına sebep olan Ensâr, emirlik ve halifelik konusunda kendi zaviyelerinden haklı bir beklentiye girebilirdi.

Ensâr bu düşünceler içinde iken Hız.Ebû Bekir muhtemel bir fitneyi önlemek adına durumu ele aldı. Ona göre Muhâcirler tüm dünyada İslâm'ı ilk kabul edenlerdi, soy-sop itibarıyla Araplar arasında en itibarlı idiler, Rasûlullah'a akrabalık cihetinden de en öndeydiler. Nitekim, Kur'an-ı Kerim'de de, İslâm'da birinci dereceyi kazananların Muhâcirler olduğu¹⁶ vurgulanıyordu. Ensâr, Muhâcirlerin kardeşleri, cihad arkadaşları ve düşmanlarına karşı yardımcılarıydı.

¹⁴ Buhârî, el-Câmiu's-Sahîh, Fedâilu Ashâbi'n-Nebî, 2; Müslim, el-Câmiu's-Sahîh, (terc. Mehmed Sofuoğlu), İstanbul 1386 (1967), Fedâilu's-Sahâbe, 44; Zebîdî, Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tecrid-i Sarîh Tercemesi, II, 411-416; İbn Hişam, es-Sîre, IV, 306; İbnü'l-Esîr, el-Kâmil, II, 324.

¹⁵ Buhârî, Kitâbu'l-Cenâiz, 2, (Mehmed Sofuoğlu tercemesi, III, 1177-1178); İbn Hişam, es-Sîre, IV, 307; İbn Sa'd, et-Tabakât, II, 264 vd; İbnül-Esîr, el-Kâmil, II, 325 vd. Metinde geçen âyet: Âli İmran, 3/144; Hız.Ebû Bekir'in hicretten sonra Hız.Peygamber'in vefatına kadar yapıp ettiklerine dair ilmi bir sıralama ve özet bir anlatım için bkz. M. Salih Arı, Hız.Ebû Bekir (ra) ve Ridde Savaşları, (Beyan Yayınları, İstanbul 1996), s. 35-45.

¹⁶ Tevbe, 9/100.

Muhâcirleri barındırarak onlara nice iyilikler yapmışlardı. Bu şekilde, Muhâcirlerin hayır dualarını almışlardı. Ancak, Mekke döneminde müşrikler putperestlikte direnirken Muhâcirler İslâm'a ilk giren, Allah'a ve Resûlü'ne îmanda önceliği olan bir zümre olup hiçbir maddî karşılık beklemezsizin bu yolda önlerine çıkan çok ağır şartlara katlanmışlardı. Dolayısıyla İslâm'a girmekte önceliği olan Muhâcirlerin hilâfet konusundaki beklentileri daha makul görünüyordu. Evet, Ensârın faziletine dair de nice âyet ve hadisler vardı.¹⁷ Allah'ın dinine yardımlarından dolayı Allah onlardan razı olmuş, Hz.Muhammed'i ve yakınlarını onların yurduna hicret ettirmişti. Böylece, Muhâcirlerden sonra İslâm'da önceliği olan en hayırlı ikinci halkayı oluşturuyorlardı. Bu yapı bozulmamalıydı. Halife (emîrler), İslâm'da önceliği olan Muhâcirlerden, -Hz.Peygamber'in sağlığındaki uygulamalarda görüldüğü gibi- yardımcıları (vezirler) da Ensârdan olmalıydı.¹⁸ Ensâr, Muhâcirleri barındırarak onların yanında insanların en sevimlileri mertebesine yükselmişlerdi. Ancak, ilk Müslümanlardan olmaları, Rasûlullah'ın yakını bulunmaları, diğer insanların İslâm'la onlar vasıtasıyla tanışmış olmaları gibi sebeplerden dolayı bu iş Muhâcirlere düşerdi.¹⁹

Başkaları böyle bir görev için Hz.Ebû Bekir'in adını öne çıkarmayı düşünüyorsa da o, bunun için orada bulunmuyordu, fikirlerini de bunun için açıklamış değildi. O bir misyon ve aksiyon adamıydı. İlgilenilmezse erken bir devirde çıkabilme ihtimali çok kuvvetli olan bir fitnenin önüne geçmeye çalışıyordu. Nitekim konunun olgunlaştığını fark eder etmez, uzadıkça sıkıntı doğurabilecek karşılıklı konuşmalara bir son vermek istedi. Hz.Ömer'in ve Hz.Ebû Ubejde'nin ellerinden tuttu; Ömer hakkında Allah Rasûlü'nün, "Allahım! onunla İslâm'ı aziz kıl" diye dua buyurduğunu, Ebû Ubejde'yi de, "bu ümmetin emini" diye nitelendirdiğini hatırlattı ve bu iki zattan birine biat etmenin uygun olacağını söyledi. Ancak her ikisi de, "yaşayan Muhâcirlerin en faziletlisi ve mağarada ikinin ikincisi olduğunu,"²⁰ ayrıca, Allah Rasûlü'nün namazda ümmete imam seçtiğini..” zikrederek Hz.Ebû Bekir'e biat verdiler, Üseyd b. Hudayr'ın teşvikiyle Ensârın Evs kolunun çok hızlı bir şekilde ve şevkle biat vermiş olması da, şâyet Sa'd iş başına geçseydi önce kendi aralarında sıkıntıların çıkabileceği gerçeğini gösterdi.²¹

Sonuç itibariyle Hz.Ebû Bekir'in konuya getirdiği kararlı, fakat Ensârın İslâm toplumundaki konumunu da sık sık vurgulayarak belirttiği soğukkanlı görüşleri ve bunları sıralamadaki üslup inceliği nihâyet Ensâr camiasını önceki vaziyete nazaran daha makul bir çizgiye getirdi. Gerçeği görmelerini sağladı. Buna göre Rasûlullah (s.a.v) da bir Muhâcir idi ve Ensâr ona yardım etmişlerdi. Şimdi ise

¹⁷ Bkz. Enfâl, 8/72; Haşr, 59/9; Buhârî, İman, 10; Aynı Kaynak, Menâkıbu'l-Ensâr, 63; Müslim, İman, 123,130; Aynı Kaynak, Zekât, 139; Tirmizî, el-Câmiu's-Sahih, (nşr. A. Muhammed Şakir), Mısır 1357 (1938), Menâkıb, 65; İbn Mâce, es-Sünen, Kahire 1954, Fazlu'l-Ensâr, 163; Tirmizî, Menâkıb, 66; Zebîdî, Sahih-i Buhârî Muhtasarı Tecrîd-i Sarîh Tercemesi, X, 11.

¹⁸ Buhârî, Fedâilu Ashâbi'n-Nebî, 5.

¹⁹ Hubab b. Münzir "Bir emir Ensârdan, bir emir de Muhâcirlerden" olmasını teklif edince küçük bir gerilim yaşandıysa da Hz.Ebû Bekir tekrar duruma hakim olarak ortalığı sakinleştirmeyi başardı. Bkz. İbn Hişam, es-Siretü'n-Nebeviyye, IV, 329-330; Buhârî, Fedâilu Ashâbi'n-Nebî, 5.

²⁰ Tevbe 9/40.

²¹ Ayrıntılı bilgi için bkz. Buhârî, Fedâilu Ashâbi'n-Nebî, 5; bn Hişam, es-Sire, IV, 306-312; İbnü'l-Esîr, el-Kâmil, II, 325-332; Hâlebî, İnsânü'l-Uyûn, III, 358 vd.

yönetim sorumluluğunu üstlenecek Muhacirlerden birine yardımcı olmalı, vaktiyle, Allah için İslâm'a yaptıkları hizmetlerini bugün böyle bir menfaat karşılığına dönüştürme ihtirasına kapılmamalı idiler. Dolayısıyla Benî Sâide Meclisi'nde Ensar, önce Sa'd b. Ubâde liderliğinde halifeliği telâffuz etmişken, Hubab b. Munzir'in diliyle "bir emîr bizden, bir emîr sizden yani bir Ensardan, bir Muhacirden" görüşüne yer verdi. En sonunda ise Hz.Ebû Bekir'in adı etrafında büyük katılımı beraberlik hasil oldu. Böylece Ensar, ilk iki iddiadan uzaklaşmış oldu. İşte bu sonuç, Hz.Ebû Bekir'in sağladığı önemli bir başarı idi.

Salı günü Mescid'de Hz.Ebû Bekir'e umumi biat verildi. Şartlar gereği geniş katılımı bir istişareye fırsat bulamayan Hz.Ebû Bekir, hilâfet emanetinin kendisine tevdi edilmesine rıza göstermek durumunda kaldı. Onun gayesi, içte birliği sağlamak ve herhangi bir fitnenin çıkmasını önlemektir. Dolayısıyla himmet ve gayretini bu noktaya teksif etti. Bununla beraber Ensardan Sa'd b. Ubâde ile Haşimî ve onların çevrelerindeki bazı kişiler başlangıçta biat vermediler.²² Bu durum Müslümanların önüne erken devirde çıkan bir yönetim problemi gibi görünüyor. Ne var ki, Hz.Ebû Bekir, iç siyasette fevkalâde adaletli ve müsama-halı davrandı, iddiacılıktan, dayatmacılıktan uzak durdu. Kendisine en yakın ve içten destek verenle uzak duranlara aynı adalet ve şefkati gösterdi. Sa'd b. Ubâde ömrü boyunca biat vermedi. Buna karşılık Hz.Ebû Bekir iç barışı sağlamak adına ona karşı zecrî tedbir uygulamaktan kaçındı, kabile mensupları da başlarına buyruk bir harekete girişmekten uzak durdular. Belki de danışılmamış ve isminin öne çıkarılmamış olmasının oluşturduğu doğal psikolojik rahatsızlık ve Hz.Fâtma'nın miras konusunda yönetimle arasına giren ihtilâf sebebiyle Hz.Ali'nin bir süre sonra biat ettiği söylenebilir.²³ Böylece Hz.Ebû Bekir'in uyguladığı başarılı iç siyasetin bir sonucu olarak içte azami birlik ve dayanışma sağlanmış oldu.

Esasen Hz.Ebû Bekir'in ilk halife seçilmesiyle ortaya çıkan durum, "Ümmetin işini görebilecek, toplumun hak ve menfaatini koruyup, zararları defedebilecek, ülke sınırlarını muhafaza ile adaletli bir nizamı tahakkuk ettirebilecek niteliklere sahip olması ve bu doğrultuda bir icraat için gerekli halk desteğine ve güce sahip bulunması" tarzında ileride sistemleşecek olan Sünnî İslâm'daki hilâfet anlayışının temellendirilmesiyle örtüşüyordu. Cevdet Paşa'nın da belirttiği gibi Ensâr İslâm'a çok yardım etmişlerdi. Bu sebepten fevkalâde hürmete lâyık kimselerdi. Soy bakımından Hz.Peygamber'e yakınlık da bir büyük şeref olup, Benî Haşim bu şerefin sahibi idiler. Ancak derin düşünülecek olursa Allah Rasûlü'nün halifeliği, geçmiş bir hizmete karşılık armağan olarak verilemeyeceği gibi, soyca yakınlıktan hareketle akrabadan birine miras da kalamazdı. Sahâbe

²² Bunlar, Hz. Ali, Abbas, Fadl b. Abbas, Zübeyr b. el-Awam, Halid b. Said, Mikdad b. Amr, Selmânü'l-Fârisî, Ebû Zerr el- Gıfârî, Ammar b. Yâsir, Berâ b. Âzib, Ubey b. Kâ'b gibi zatları.

²³ Farklı rivayetler olmakla beraber bu sürenin 6 ay olduğu sanılmaktadır. Bazı rivayetlere göre Hz.Ali'nin biatı gecikip Hz.Ebû Bekir'e biat etmeyeceği tarzında söylentilerin çıkması üzerine biat temin için halifenin Ebû Ubeyde b. el-Cerrah'ı görevlendirdiği, bu görüşmeler neticesinde Hz.Ali'nin biat ettiği söylenir. Bu esnada taraflar arasında geçen konuşmalar için bkz. İbn Kuteybe, Dineverî, el-İmâme ve's-Siyâse, Kahire ts., I, 19; İbn Abdi Rabbih, İkdü'l-Ferîd, Kahire 1965, IV, 256; el-Halebî, İnsânü'l-Uyûn, III, 320 vd.; Cevdet Paşa, Kısas-ı Enbiyâ ve Tevârih-i Hulefâ, Derseâdet 1331 (1912), I, 420 vd. Konu hakkında geniş bilgi ve değerlendirmeler için bk. Cem Zorlu, İslam'da İlk İktidar Mücadelesi, Konya 2002, s. 163-216.

çoğunluğunun, halifelîği Kureys'e tahsis etmeleri, Hz.Peygamber'in sülâlesine, mücerret olarak soyca yakınlıktan hareketle teberrüken olmayıp, aksine, Kureys'in o zaman güçlü, kuvvetli, bölgede nüfuzlu ve itibarlı olduğuna dayanmaktaydı.²⁴

Hz.Ebû Bekir'i öne çıkaran ve ismi etrafında hemen hemen ittifakın oluşmasına yol açan unsurlar olarak kaynaklarda, "yâr-ı gâr olması, Hz.Peygamber'in sağlığında namaz için imam tayin edilmiş olması" gibi hususlar gösterilir. Fakat eski kaynaklarda yer alan bu değerlendirmenin, biraz ötesine giderek konuyu biraz daha derinlemesine tahlil etmekte yarar var. Çünkü Hz.Ebû Bekir'le başlayan devir, bir geçiş dönemini oluşturuyordu. Önceki dönemde Hz.Peygamber (s.a.v) vardı, ortaya bir mesele çıktığında vahiy onu aydınlatıyor, ihtilâflar halloluyor, problemler çözülmüyordu. Hakkında vahiy gelmeyen hususlarda da Hz.Peygamber (s.a.v) hükmü belirliyor ve herkes hiç bir tereddüde mahal kalmaksızın ona uyuyordu. Şimdi ise İslâm toplumu yeni bir geçide girmişti; artık, vahiy sona ermişti. Allah'ın Kitâb'ı ve Rasûlü'nün Sünneti'ni esas alarak problemlerin çözüleceği ve kurumlaşmanın o günkü şartlara göre ilk şekillerini alacağı yeni bir döneme intikal söz konusuydu. Tarih boyunca bu kabil intikal dönemlerinin her zaman kendine has problemleri oluyordu. Daha önce değindiğimiz gibi Hz.Peygamber bir Asr-ı Saâdet nesli bırakmıştı. Ancak, Hicaz bölgesinde bu neslin siyasî, idarî, iktisadî, askerî alanlar için uygun bir şekilde seferber edilmesi gerekiyordu. Daha ziyade Hz.Peygamber'in vefatına tekaddüm eden yıllarda İslâm'a dahil olmuş, kendilerine ancak hızlandırılmış eğitim programlarıyla muhtasar bir ilmihal sınırı içinde bilgi aktarılabilmiş ve henüz bu kadarcık bilginin bile tabana yeterince yayılmadığı taşra bölgeleri biraz daha farklı idi. Oralarda irtidatın ve zekât vermeyiz diyenlerin ayak sesleri duyuluyordu. İşte, toplumun Hz.Ebû Bekir'e biat etmesinin önemi burada ortaya çıkıyordu. Nitekim İslâmî duyarlılıkları bakımından en üst derecelerde olan sahâbenin tespitlerine göre o günlerde Araplar irtidat ediyorlar, Hıristiyanlar ve Yahudiler başkaldırıyorlardı. Peygamberlerini kaybeden Müslümanlar ise bir kış gecesi yağmur altında kalmış koyun sürüsü gibi sıkıntıda idiler. İşte bu ortamda Yüce Allah onları tekrar Hz.Ebû Bekir'in etrafında topladı.²⁵

Hz.Ebû Bekir kimdi? Belki de bu anlamda Hz.Ebû Bekir'i tanıyabilmek Resûlullah'ı doğru anlayabilmek demektir. Zira Hz.Ebû Bekir, ashab içinde Kur'an'ı ve Sünnet'i en iyi anlayanların serhalkasını (birinci sırada olanını) teşkil ediyordu. Daha İslâm'ın yayıldığı ilk günlerde Müslüman olmuş ve o günlerde İslâmî tebliğ faaliyetine en etkili biçimde katılmıştı. Hem canını hem malını hem de gönülünü bu hizmetin emrine tahsis etmişti. Nâzil olan âyetlerin anlam derinliklerini Hz.Peygamber'den öğrenmiş, her hususta onu örnek almıştı. Hz.Peygamber'in sağlığındaki en zor olaylarda o, en anlayışlı ve teennili olarak vardı ve olumlu katkıların sahibi idi. Hz.Ebû Bekir bunu ömrü boyunca sürekli olarak yapmaya gayret etti. Bütün hayatını böyle güzellikler süslemişti. Kendisini nakzedemeyen, şahsiyetini tahlilde bizi tereddütlere düşürecek iniş-çıkışlar çizmemişti.

²⁴ Cevdet Paşa, "a.g.e.", I, 412 vd. Bu konuda ayrıca bkz. M. Said Hatiboğlu, Hilâfetin Kureysîliği, (Ankara İlahiyat Fakültesi Dergisi, c. XXIII'ten ayrı baskı), s. 159.

²⁵ İbn Hişam, es-Sire, IV, 316; Taberî, Tarihü'l-Ümem ve'l-Mülük, Dâru'l-Maarif, Kahire ts., III, 225; İbnü'l-Esir, el-Kâmil, II, 234.

işte Hz.Ebü Bekir, bütün bu özellikleriyle en önde idi ve bu sebeple iki yıl üç ay kadar sürecek hilâfet döneminde çok önemli başarılarla imza atmıştı.

HZ.EBÛ BEKİR'İN BİATTAN SONRAKİ HUTBE METNİNE TAHLÛLÎ BİR BAKIŞ

Hz.Ebü Bekir'in halife olunca îradettiği ilk hutbesine bir göz atmak istiyoruz. Diyor ki: "Ey insanlar! En lâyıgınız olmadığım halde, üzerinize halife oldum. İyi hareket edersem bana yardımcı bulununuz. Fena harekette bulunursam beni doğrultunuz. Doğruluk emanet, yalancılık hıyanet doğurur. Aranızda kuvvetli olanlar, üzerinden başkasının hakkını alıncaya kadar benim yanımda zayıf sayılır. Her zayıf kişi de hakkını alıverinceye kadar benim yanımda kuvvetli sayılır. Sakın cihadı terketmeyin. Çünkü Cenâb-ı Allah, cihadı terkeden her milleti küçük düşürmüş ve zayıflatmıştır. Ben Allah'a ve Rasûlü'ne itaat ettikçe siz de bana itaatta bulunun. Allah'a ve Rasûlü'ne aykırı davranırsam, sizin bana itaat etmeniz gerekmez."²⁶

Bu hutbe metni üzerinde iyice düşünülünce halifenin nass ve vasiyetle değil, toplumun hür iradesi ile belirlenmesine açık bir işaret vardır. Halife olan kişi makamı sebebiyle gururlanmamalı, eleştirilere ve yanlışlarının önerilerle düzeltilmesine açık olmalıdır. Devlet yönetiminde şeffaflık benimsenmeli, adalet, güven ve doğruluk hakim olmalıdır. Hak, güçlünün değil, haklıındır. Halife, gücünü haklının yanında kullanır. Ayrıcalıklı davranmaz. Bu kurallar sadece Araplar ya da Müslümanlar için değil, herkes için geçerlidir.²⁷

Özellikle İslâm'ın Hicaz ötelere yayılma ve yerleşmesinin arifesinde bu kabîl temellendirmeler ayrı bir değer taşımaktadır.

HİLÂFET DEVRİNDEKİ FAALİYETLERİNE BİR BAKIŞ

Hz.Ebü Bekir'de Kur'an ve Sünnet'e Bağlılık

Halife olmadan önce de halife olduktan sonra da Hz.Ebü Bekir, düşünce ve davranışlarını her zaman Kitap ve Sünnet ölçüsüne göre biçimlendirirdi. O, özellikle kendi ifadesinde yer aldığı şekliyle *"..ışığı sönmeyen, muhteşem hükümleri sona ermeyen, Allah'ın Kitâb'ına uymak, Kur'an'da yer alan ilâhî öğütlere kulak vermek, Kur'an nuruyla aydınlanmak ve Allah Rasûlü'nün Sünneti'ne tabi olmak"*²⁸ tarzındaki "Kitap ve Sünnet'e uymak" esasını hilâfet süresince sürekli vurgulamıştır.²⁹Bu anlamda özellikle hutbelerinde sık sık vurguladığı hususlar arasında şu ilkeler dikkat çekmektedir:

-Takva sahibi olmak, Allah'ın Kitâb'ına ve Resûlullah'ın Sünnet'ine uymak, kişinin kendini muhasebeye tabi tutması, günahlara tövbe, sürekli salih amel ve hayırlı iş peşinde olmak, her işte Allah'ın rızasını gaye bilmek, ihlâslı ve halis niyet sahibi olmak, bid'at ve hurafelerden uzak durmak, ölümü ve âhîret gününü

²⁶ İbn Hişâm, es-Sîre, IV, 311; İbn Sa'd, et-Tabakât, III, 182 vd.; İbn Kesîr, el-Bidâye ve'n-Nihâye, VI, 306.

²⁷ Hutbeye dair bir değerlendirme için bkz. İbrahim Sarıçam, Hz.Ebü Bekir (ra), (Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1996), s. 38-40 .

²⁸ Suyûtî, Târîhu'l-Hulefâ, Mısır 1371 (1952),123 vd.; İbrahim Sarıçam, "a.g.e.", s. 102.

²⁹ Mehmed. Sait Hatiboğlu, Hilâfetin Kureyşîliği, s. 149. Hz.Ebü Bekir (ra), ashâb arasında Hz.Peygamber'i en iyi bilen kimse olarak tanınıyordu.

sürekli hatırlamak, İslâm nimeti ile kardeş olunduğunun bilincinde olmak ve tesanüdü muhafaza etmek; yalandan, hıyanetten, böbürlenmekten kaçınmak, sürekli bir cihad azmi içinde olmak, düşmanın hayatı sevdiği kadar Allah yolunda ölümü gaye bilen bir hayat görüşünün sahibi olmak, böyle olursa teyid-i ilâhîye erişileceğine kesin inanç beslemek ve zafer için ümitli olmak...Yüce Allah'ın cezasını gerektirecek olumsuz davranışlardan sakınıp her hususta Hakk'a tutunmak, doğruluktan ayrılmamak, doğru olmayan sözde hayır olmadığını bilmek, çirkin işlere tevessül edenlerin facir, fık u fucûra eğilim gösterenlerin de hüsranda olacaklarını idrak etmek...Ölmeden önce öteki dünya için hazırlık yapmak...Fani olan bu dünyadan önce gelip geçenlerden ibret almak.³⁰

Askerî Alanla İlgili Tavsiyeleri

Hz.Ebû Bekir'in geleceğe dönük söz konusu temellendirmeleri askerî alan için de böyledir. Nitekim, "Kadınların, çocukların, savaşa katılmayan yaşlıların, manastırlarda ibadetle işgal eden rahiplerin öldürülmemesi, kimsenin uzuvlarının kesilmemesi, ağaçların telef edilmemesi, sığır, deve, davar gibi hayvanların gıdadan başka bir maksatla kesilmemesi, hainlik ve vefasızlık yapılmaması, haddi aşmamaya özen gösterilmesi, Allah yolunda savaşırken cesur davranılması.."31 gibi komutanlara yapılan tavsiyeler, genişleyecek cihad faaliyetleri için çok özlü bir birikim teşkil etmekte, İslâm dünyasının siyasi geleceğine ışık tutmaktadır.

Hz.Ebû Bekir'in askerî alanla ilgili tavsiyeleri devam etmektedir. Buna göre, görevde başarılı olmak bir üst göreve çıkmaya vesiledir. Bunun aksi, görevden alınmayı gerektirir. Liyakat esastır. İltimas ve ayrıcalık asla olamaz. Kamu görevlerinde bulunan kişilerin içi dışı bir olmalıdır. Allah'a en yakın olan, O'nun emir ve yasaklarının gereğini yapandır. Büyüklenmek ve zorbalık, câhiliye âdetlerindedir. Bir komutan olarak askerle ülfet ve sohbet gerek. Askerden beklenileni önce komutanın örnek olarak yapması gerek. Görev süresince ibadete devamlılık gerek. Düşman elçilerine yumuşak davranmalı, askerî hazırlıklara dair bilgi edinmesine fırsat verilmemelidir, önemli hususlarda istişareye önem vermek gerekir. Geceleri de gaflete düşmemek, ileri gelenlerle sohbet hâlinde olmakta yarar vardır. Böyle olursa manevî fütûhat ve füyûzat gelir, işler daha da kolaylaşır.

Nöbet sistemini sıkı tutmak, askeri, beklenmedik zamanlarda denetleyerek vazife şuurunu canlı tutmak, suçluları adalete uygun biçimde tedip etmek yararlı olur. Sadakat, mertlik ve vefa duygularının derinliği ile ön plâna çıkanlardan hizmette hususi olarak yararlanmakta fayda vardır. Ganimette hakkaniyet ölçüsünün korunması gerekir. Aksi hâlde hıyanet, başarıları yok eder, manevî fütûhâtı ve nusratı giderir.³²

İstişareye Verdiği Önem

Hz.Ebû Bekir, idarî, iktisadî, sosyo-kültürel hayatla ilgili her ciddi konuyu istişare meclisinde görüşmüş, ortaya çıkan kararları umumi mecliste halka duyurmuştur. Bu durum onun şeffaf bir politika izlediğini gösterir. Ancak o, istişare

³⁰ Hersekli Mehmed Kâmil, Metâliu'n-Nücüm, Derseâdet 1307, I, 21-22.

³¹ Taberî, Târihu'l-Ümem ve'l-Mülük, III, 226, vd.

³² İbnü'l-Esîr, el-Kâmil, II, 402 vd.

meclisinde görüşmelerde çok acele etmez; çeşitli görüşleri dinler, tartışır, olgunlaştırır ve millet için en yararlı olanını tercih ederek uygulamaya koyardı.³³ Vahye dayalı Peygamber yönetiminden vahyin sona erdiği bir beşerin yönetimine geçiş döneminde cereyan etmesi ve müteakip yıllardaki yöneticileri derinden etkileyecek olması itibariyle bu konuda bazı örnekleri aktarmak uygun olur:

Hz.Peygamber'in Suriye istikametine göndermek niyetiyle hazırlayıp hastalığının artması ve ölümü dolayısıyla gönderemediği Üsâme ordusunun sevki esnasında bazı itirazlar geldi; bazılarına göre Hz.Üsâme, genç ve tecrübesizdi, âzatlı bir kölenin oğluydu, öte yandan Medine'nin mürtedlerin (dinden dönenlerin) hücumuna uğrama ihtimali vardı. Dolayısıyla Üsâme ordusunun Medine'de kalması daha yararlı olurdu. Halbuki onu vaktiyle Mute Savaşının cereyan ettiği ve Müslümanların şehit düştüğü topraklara göndermek üzere Hz.Peygamber hazırlamıştı. Dolayısıyla Hz.Ebû Bekir, aslanların hücumuna maruz kalacak olsa bile Peygamber'in niyet ettiği şeyi gerçekleştirmeliydi. Nitekim Hz.Ebû Bekir, kararlılığını göstermek üzere bir süre Üsâme ordusuyla yürüdü. Israrlara aldırış etmeksizin cihad yolunda, ayağının tozlanmasını arzu etti. Orduyu Cürf denilen yerden öğütlerle, dualarla uğurladı. Ordu bugünkü Akabe Körfezinin doğu kesimlerine kadar ilerledi. İnancında sebat edenlere cesaret verdi, irtidat edenleri tedip etti, şanla, zaferle Medine'ye döndü. (H. 1 1 Rebülâhîr/M. 632 Haziran).³⁴

Hız.Ebû Bekir halife olduğu günlerde taşradan gelen iki hareket, merkezi oldukça rahatsız ediyordu. Bunlardan biri irtidat olayları, yani İslâm dinini terk edenler ve peygamberlik iddiasında bulunan yalancılara peşinden gidenler. Bunlara karşı yürütülecek askerî tedbirler konusunda herhangi bir tereddüt ve ihtilâf söz konusu değildi. Ancak bir de "Lâ İllâhe İllallâh deyip, namaz kılarız, ama zekât vermeyiz!" diyenler vardı. Hz.Ömer ve sahâbeden bazıları böyleleriyle savaşmanın pek de uygun olmayacağını ileri sürüyorlardı. Fakat Hz.Ebû Bekir'e göre İslâm bir bütündü. Namazla zekâtın arası açılmazdı. Namaz nasıl bedenî bir ibadetsen zekât da o ölçüde önemli bir ibadetti, malî bir vazife idi. Din tamamlanmıştı, onun bazı esaslarının inkârı ile terk edilmesine seyirci kalınamazdı. Hz.Ebû Bekir müthiş bir kararlılıkla Medine'de tereddütleri giderdi. Bizzat kendisi bir süvari birliğinin başına geçerek düşüncelerini fiiliyata döktü, daha sonra da irtidat olaylarını bertaraf etmek üzere komutanlar görevlendirdi. Buna göre Hz.Ebû Bekir'in yetkili komutanlarından Halid b. Velid, önce Necid'de Buzaha'da Tuleyha b. Huveylid üzerine yürüdü. Tuleyha'nın ordusu bozguna uğradı, kendisi Şam tarafına kaçtı (Cemaziyelahir 11/Eylül 632). Halid b. Velid bundan sonra Butah'a geçti, Temim'deki asiler üzerine yürüdü. Bunlardan biri de Mâlik b. Nüveyre idi. Bu kişi Benî Hanzala'nın zekâtını Medine İslâm devleti adına topladığı halde Hz.Peygamber'in öldüğünü haber alınca geri dağıtmış, üstelik peygamberlik iddiasında bulunan Secah adlı bir kâhineye de engel olmamıştı. Halid b. Velid, Mâlik'i öldürünce Secah kaçtı. Halid daha sonra

³³ Ömer b. el-Hattab, Abdurrahman b. Avf, Zeyd b. Sâbit, Muaz b. Cebel, Osman b. Affan, Ali b. Ebi Tâlib, Ubey b. Kâ'b gibi zevat istişare meclisinin üyeleri idi. Bu üyeler şartlara göre uygun yerlerde bir araya gelirlerdi. Umumi meclis ise o günkü şartlarda Mescid-i Nebî idi, istişare meclisinde alınan kararlar Mescid-i Nebî'de halka duyurulurdu.

³⁴ İbn Hişam, es-Sîre, IV, 316; Taberî, Târîhu'l-Ümem ve'l-Mülük, III, 225; İbnü'l-Esîr, el-Kâmil, II, 334.

Yemame bölgesindeki Benî Hanîfe üzerine yürüdü. Akraba denilen yerde vukubulan savaşta Müslümanlar yüzlerce şehit verdilerse de sonunda galib geldiler. Müseylime ise, kuşatıldığı bir evde sırdaşlarıyla birlikte öldürüldü. Yemen'de Kays b. Makşuh el-Muradî, Hz.Ebû Bekir'in emriyle Firuz ed-Deylemî tarafından durduruldu. Bölgeye giden Muhâcir b. Ebî Ümeyye komutasındaki İslâm ordusu meseleyi kökünden halletti. Hadramevt, Mehre, Uman ve Bah-reyn'deki karışıklıklar da sona erdirildi.³⁵

Peygamberlik iddiasında bulunan sahtekârlarla yürütülen mücadele esnasında Halid b. Velid hakkında önemli bir şikâyet vuku bulunca Hz.Ömer tarafından görevden alınması halifeden istendi. Ancak Hz.Ebû Bekir, "Allah'ın, kâfirlere karşı çıkardığı kılıcı kınına koyamayacağı" nı söyleyerek Ömer'in bu isteğini geri çevirdi.³⁶ Çünkü Hz.Ebû Bekir, Hz.Peygamber'in, ona, "Seyfullâh: Allah'ın kılıcı" demesinde bir hikmet görüyordu. Bunun bir delâletinin olduğuna inanıyordu. Ayrıca, onu, askerinin sevinde ve savaşlarda uyguladığı taktiklerdeki başarısından dolayı takdir ediyordu.³⁷

Bu örneklerden birinci ve ikincisinde Rasûlullah'ın konulara açıklık kazan-dırma biçimi Hz.Ebû Bekir'in şahsında yeni meselelerde devam ediyordu. Dikkat edilirse Üsâme ordusunun sevkini itici gücü, "Rasûlullah'ın bunu sevketmeye niyetli ve kararlı olması" idi. Zekât meselesinde de Hz.Ebû Bekir, Rasûlullah'ın bıraktığı yerden konuyu alıp götürdüğünü düşünüyor ve "Resûlullah'a zekât olarak ödenen bir diş oğlak bile bugün ödenmezse onlarla savaşacağını" söylüyordu.³⁸ Hz.Ömer'in Halid b. Velid'i görevden alma ısrarını geri çevirmesi de vaktiyle Hz.Peygamber'in onun hakkında "Seyfullâh: Allah'ın Kılıcı" buyurmasıydı. Çünkü Hz.Ebû Bekir'e göre, o böyle buyurduysa bunda bir incelik vardı. Özellikle mürtedlerle savaşırken öldürülen şahsın dul eşiyle evlenmesini cephe şartları açısından tasvip etmediği hâlde onu görevde bırakmasının sebebi buydu.

Hasılı, insanlık tarihi, Hz.Peygamber'in vefatıyla baş gösteren bu büyük buhran esnasında Hz.Ebû Bekir'in, İslâm'ın hayat ve istikbalini kurtaran azim ve kararına, metanet ve mukavemetine, dirâyet ve kıyasetine şahit olmuştur. O, idareyi ele aldığı zaman halifelğe yakıştığını, bu mevkiin insanı olarak sorumluluklarının bilincinde olduğunu, itibarlı ve kararlı bir şekilde dost ve düşman herkese göstermiştir.³⁹

³⁵ Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Belazurî, Fütûhu'l-Buldan, s. 103-115; Taberî, Tarihü'l-Ümem ve'l-Mülûk, III, 249-280; İbnü'l-Esir, el-Kâmil, II, 336-383; İbn Kesir, el-Bidâye Ve'n-Nihâye, VI, 308; Mustafa Fayda, Halid b. Velid, (Çağ Yayınları, İstanbul 1990), s. 241-272; M. Salih An, Hz.Ebû Bekir (ra) ve Ridde Savaşları, s. 87-161; Adem Apak, Asabiyet, İstanbul 2004, s. 112-122.

³⁶ Halid b. Velid'le ilgili şikâyet Mâlik b. Nüveyre'nin mürtedlerle savaş sırasında öldürülmesiyle ilgiliydi. Bu kişi vaktiyle Müslüman olup zekât toplamakla görevlendirildiği hâlde dört hata yapmıştı: 1- Zekât mallarını geri dağıtması, 2- İslâm aleyhtarı şiirler söylemesi, 3- Secah'ın çıkışına engel olmaması veya ona tabi olması, 4- Hz.Peygamber'den sahibiniz diye bahsetmesi. Halid b. Velid onu ölümle cezalandırma kararını bu sebepler üzerine bina etmişti. Bkz. Mustafa Fayda, Halid b. Velid, s. 271.

³⁷ Mustafa Fayda, "a.g.e.", s. 311.

³⁸ Buhârî, Kitâbü'z-Zekât, 1; Ayrıca bkz. Zebîdî, Sahih-i Buhârî Muhtasarı Tecrid-i Sarîh Tercemesi, V, 22-23.

³⁹ Buhârî, Zekât, 1; Zebîdî, Sahih-i Buhârî Muhtasarı Tecrid-i Sarîh Tercemesi, V, 24; Mustafa Fayda, "a.g.e.", s. 242-243.

Hız.Ebû Bekir, hazineden bağlanan tahsisat, yardım ve sair harcamalarda fark gözetilmemesi, herkese eşit davranılması görüşündeydi. Hâlbuki başta Hız.Ömer ve diğer bazı sahabiler İslâm'a girmekte önceliği olan, İslâmî hizmetlerde öne çıkan, Bedir Gazvesi gibi gazvelerde bulunanlarla diğerlerine malî ödemelerde aynı davranılmasını pek de uygun bulmuyorlardı. Hız.Ebû Bekir ise meseleye geçim ve ihtiyaç açısından bakıyordu. Ona göre bu hususta herkesi orta seviyede bir geçim imkânına kavuşturmak uygun olurdu; insanların İslâm'daki kademeleri, faziletleri ve üstün hizmetleri Allah katında sevabı bol olan faziletlerdi. Yoksa bu hizmetler, dünyevî karşılıkları da naslarla belirlenmiş ve sahibine maddî gelirden farklılık sağlayacak şeyler değildi.⁴⁰ Hız.Ebû Bekir bu uygulamalarıyla toplumda gelir düzeylerinin farklılaşmasının önüne geçerek ekonomide denge politikasını öne çıkarmış, sosyal adalet anlayışının ekonomik boyutunu böyle algılamıştır. İlerideki asırlarda ekonomik tabakalaşmanın İslâm toplumlarında yol açabileceği iç sıkıntılar dikkate alınırca Hız.Ebû Bekir'in başarılı bir malî politika izlediği ortaya çıkar.

Hız.Ebû Bekir devrinde Yemame bölgesinde Peygamberlik iddiasında bulunan Müseylime ile İslâm ordusu arasında çıkan şiddetli muharebede Müslümanlar galip gelmişlerdi. Fakat şehitler arasında çok sayıda hafız vardı. Hız.Ömer, böyle devam ederse Kur'an'dan bazı kısımların kaybolacağından endişe etti ve Hız.Ebû Bekir'e gelerek Kur'an-ı Kerim'in toplanarak bir mushaf hâline getirilmesini teklif etti. Hız.Ebû Bekir, bunu Rasûlullah yapmadığı için başlangıçta tereddüt ettiyse de sonra hayırlı olacağına kanaat getirerek icraata koydu ve gerçekleştirdi.⁴¹ Böylece bir çok unvanın yanında "Câmiü'l-Kur'an" unvanını da aldı.

Yine Hız.Ebû Bekir, Hız.Ömer'in görüşüne uyararak devlet hazinesinden Müellefe-i Kulûb'a giren kimilerine pay ayırmayı terk etmiş, hatta bu maksatla Necid'li Uyeyne b. Hısn ve Akra b. Habis'e daha önce düşündüğü halde ikta vermekten vazgeçmiştir.⁴² Çünkü Hız.Peygamber devrinde Müslümanlar yeterince güçlü değilken Müellefe-i Kulûb uygulaması yürürlükte idi. Şimdi ise Müslümanlar kuvvet bulmuştu. O halde bu fasıldan ödenek tahsis edilenler, artık, samimi bir kul olarak İslâm'ı yaşamalı idiler.

Bu altı örnekten her biri için altı çizilerek belirtilecek ilk husus, Hız.Ebû Bekir'in, her meselenin hallinde Kur'an'ı ve Sünnet'i esas alması ve istişarede ortaya çıkan görüşlerden bu esasa göre en uygun çözüme imkân vereni icraata aktarmasıdır. Ancak, görüldüğü gibi bunlardan bazılarında müsteşarların görüşleri ile kendi görüşü örtüşmüş, bazılarında ise örtüşmemiştir. Bu da onun gerçekten de âlim ve müdebbir sahabilerin fikirlerine hürmet ettiğini ve demokratik bir zihniyete sahip olduğunu gösteriyor. Karar verildikten sonra icra sırasında cesur ve kararlı davranması ise kendisinden sonra gelecek Müslüman idareciler için güzel bir örnek sayılmalıdır.

Hız.Ebû Bekir her alanda olduğu gibi memur atamalarında da Hız.Peygamber

⁴⁰ Mustafa Fayda, "Hız.Ömer'in Divan Teşkilâtı", Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi, İstanbul 1989, II, 137; İbrahim Sarıçam, Hız.Ebû Bekir (ra), s. 68-70.

⁴¹ Vahiy kâtiplerinden Zeyd b. Sâbit'in başkanlığında bir komisyon tarafından yazılı belgeler (Kur'an âyetleri) hâfızların hıfzı ve tertibi ile teyit edilerek Kur'an-ı Kerim mushaf haline getirildi.

⁴² İbrahim Sarıçam, Hız.Ebû Bekir (ra), s. 71-72.

(s.a.v) çizgisini devam ettirmeye özen göstermiş, görev vereceği kişilerde liyakata önem vermiş, Hz.Peygamber'in sağlığında görevlendirdiği kimseleri yerlerinde tutmuş, bir hikmete mebni olarak değiştirmek gerekmişse rızalarını almıştır. Fedek bahçesinin miras olarak intikali meselesindeki tutumu da aynı çizgide olmuştur. O, Hz.Peygamber'in, aile fertlerinin nafakasından ve işçisinin ücretinden arda kalanların sadaka (vakıf) olacağı⁴³ hadisinden yola çıkarak Fedek'in Resûlullah devrindeki statüsünü aynen korumuştur.⁴⁴

Rasûlullah'ın işaret ettiği fütühât hedeflerine ilk ciddi adımları atmak da Hz.Ebû Bekir'e nasip olmuştur. Bu fütühât adeta asırlarca sürecek fetihlerin bir mukaddimesi (giriş/önsözü) gibi olmuş, fetihler hep Hz.Ebû Bekir'in başlattığı istikametlerde artarak devam etmiştir.

Irak ve Suriye Fetihlerine Bir Başlangıç

Hz.Ebû Bekir, Müseylime'nin öldürülmesinden sonra Halid b. Velid'i 12(633) yılında Mezopotamya bölgesinde Sasanilerle askerî mücadeleyi başlatan Müsenna b. Harise'nin bulunduğu cepheye komutan olarak gönderdi. Halid b. Velid, Dicle ile Fırat arasında çeşitli yerleşim birimlerini ele geçirdikten sonra Nasturi Hıristiyanlarının önemli bir merkezi olan Hîre ahalisi ile cizye anlaşması imzaladı. Buna göre, kendilerine, can ve mal güvenliği ile din ve vicdan hürriyeti sağlanıyordu. Buna karşılık yılda bir kere cizye ödeyeceklerdi. Hirelilerin, anlaşmadan sonra Halid b. Velid'e takdim ettikleri hediyelerin Hz.Ebû Bekir tarafından bedelleri hesaplatılarak yıllık cizye vergisinden düşürülmesi onun insaf ve adaletinin örnekleri arasındadır. Belki de bu insaf ve adaletin hayırlı bir meyvesi olarak daha sonra Sâsânî'lerin Ortadoğu'da silah ve erzak deposu olarak kullandıkları Anbar ve mühim merkezlerden Aynüttemr ahalisi ile de Hîre ahalisiyle yapılan cizye anlaşmalarının benzerleri imzalandı.⁴⁵

Hz.Ebû Bekir, Irak fetihlerine paralel olarak aynı yıllarda 12(633) Suriye'ye de ordular sevketti. Hazırlanan dört ordunun komutanlıklarına Amr b. el-As, Yezid b. Ebî Süfyan, Şurahbil b. Hasene ve Ebû Ubeyde b. el-Cerrah'ı getirdi. Bölgeye giden bu komutanların gözlemlerine göre Bizans ordusu büyük bir hazırlığın içindeydi. Bu sebeple takviye birlikleri istendi. Bunun üzerine Hz.Ebû Bekir, Halid b. Velid'e Suriye cephesine gitmesi için talimat yolladı. O da bir süvari birliği ile bu çetin yolu engel tanımadan aştı, Dumetülcendel ve Basra gibi merkezleri de fethederek Müslümanların bölgedeki konumunu güçlendirdi. Halid b. Velid diğer müslüman komutanlarla birleşerek Bizans ordusuyla Ecnadeyn'de (28 Cemaziyelula 13/30 Temmuz 634) karşılaştı. İslâm ordusu galip geldi.⁴⁶

Hz.Ebû Bekir, iki yıl üç ay kadar süren hilâfeti esnasında içte birliği korudu,

⁴³ Buhârî, Vesâyâ, 31/38; Müslim, Cihad, 15,16; Zebîdî, Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tecrid-i Sarîh Tercemesi, VIII, 432.

⁴⁴ Hz.Ali de kendi hilâfeti döneminde Fedek'in Hz.Ebû Bekir (ra) devrindeki statüsünü aynen devam ettirmiştir. Bu da Hz.Ebû Bekir (ra)'in uygulamasındaki haklılığın Hz.Ali tarafından da doğrulandığını göstermektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Hüseyin Algül, "Fedek", DİA, İstanbul 1995, XII, 294-295.

⁴⁵ İbnü'l-Esîr, el-Kâmil, II, 388-395.

⁴⁶ Belâzurî, Fütûhu'l-Büldan, 120-122; İbnü'l-Esîr, el-Kâmil, II, 417-418; Hersekli Mehmed Kâmil, Metâliu'n-Nücûm, I, 29.

hilâfet meselesi etrafındaki tartışmaları devlete herhangi bir zarar isabet etmeyecek tarzda çözümlendi, Üsâme ordusunu sevketti, peygamberlik iddiasında bulunan sahtekârların tahribatına engel oldu, Kur'ân-ı Kerîm'i mushaf haline getirdi, Sasani ve Bizans gibi kendi zamanlarının güçlü imparatorluklarına karşı tarihin akışını değiştirecek fetih seferlerini başlattı.

Hastalanması, Vasiyeti, Vefatı

Hz.Ebü Bekir, 13 Cemaziyelahir başlarında (634 yılı Ağustos başları) hastalandı. Yerine Hz.Ömer'i halef bırakmak istedi. Ancak kararını dayatmayı da arzu etmiyordu. Müslümanların hayrına olacağını düşündüğü bu hususun başkalarının da paylaşılmasını istiyordu. Nitekim, halkın üzerinde müessir olan Abdurrahman b. Avf, Talha b. Ubeydullah, Osman b. Affan, Üseyd b. Hudayr ve Said b. Zeyd gibi zevatla görüştü. Hemen hemen ittifaka yakın "evet oyu" çıktı. Birkaç kişi onun mizacındaki sertlikten endişe ettiklerini hatırlattılarsa da hilâfet makamına gelince onun bu hâlinin mutedil bir yönetime ve imrenilecek bir adalete dönüşeceğini belirterek endişeleri giderdi ve bir de bunu içeren bir vasiyetname yazdırdı: Besmele ile başladığı vasiyetini herkesin en doğruyu söylemeye mecbur kaldığı âhirete geç etmeden önceki son dakikalarda yazdırıyordu. Allah için, Peygamber için, kendisi ve İslâm toplumu için hayır olduğunu ümit ederek Ömer'i halef bırakıyordu. Ondan adalet bekliyordu. Aksi hâlde onu sıkıntılar yakalardı. Hedefi hayırdı. Bununla beraber gaybı bilemezdi. Zulmedenler ise başlarına neler geleceğini tahmin edebilirlerdi. Vasiyet, Allah'ın selâm, rahmet ve bereketini dileyerek nihâyete eriyordu.⁴⁷ Daha sonra bu vasiyetnameyi okutarak evinin önünde toplanmış olan halkın onayına sundu. Hz.Ali dahil, bütün ahali Hz.Ömer'in ismi etrafında birleştiler. Böylece, Hz.Ebü Bekir, kendi yakınlarından birine değil de akrabası olmayan fakat lâıyk olan birine bu görevi tevdi etmekle İslâm siyaset anlayışının özüne uygun bir davranış sergilemiş oldu. Allah Resûlü (s.a.v) bunu akrabadan birine değil de Müslümanların şuur ve irfanına havale etmişti. Hz.Ebü Bekir de üslup farkıyla da olsa aynı irfandan Hz.Ömer hakkında "olur" almayı başardı.

Daha sonra o sıralarda Irak cephesinden gelmiş olan Müsenna b. Hârîse'nin bulunduğu esnada Hz.Ömer'e cihadla ilgili meşhur vasiyetini yaptı. Buna göre, ölümü yakındı, herhalde bu hastalıktan âfiyet bulamayacaktı. Müsenna ile cepheye gitmek üzere halkın derhal cihada davet edilmesi gerekirdi. Hiç bir musibet din işleriyle iştigalden alıkoymamalı idi. En derin hüznün yaşandığı Hz.Peygamber'in ölümünde kendisinin ne yaptığı ortadaydı. Üstelik, kendi ölümü, Allah Resûlü'nün ölümünden daha çok hüznün verecek değildi.

Bundan sonra ölüm anı yaklaşan halife, üzerinde emanet olan hizmetçi, deve ve kaftanın Beytülmal'e (devlet hazinesine) intikalini de kızı Âişe'ye sıkı bir şekilde tembih etti. Orta halli bir kişinin geçinebileceği kadar bir tahsisata sahip olduğundan, geriye, birikmiş hiç nakdi kalmamıştı.⁴⁸ Nihâyet 22 Cemaziyelahir 13 (23 Ağustos 634) günü "*Teveffenî müslimen ve elhiknî bi's-sâlihîn: Ya*

⁴⁷ İbn Abdi Rabbih, İkdü'l-ferîd, IV, 267; İbnü'l-Esîr, el-Kâmil, II, 425-427.

⁴⁸ Zebîdî, Sahih-i Buhârî Muhtasarı Tecrîd-i Sarîh Tercemesi, VI, 370; Hz.Âişe diyor ki: "O öldüğünde hiçbir dinar ve dirhem bırakmadı". Bkz. İbn Hacer, el-İsâbe Fi Temyîzi's-Sahâbe, Mısır 1327, II, 342.

Rabbi! Müslüman olarak ruhumu kabzet ve beni salihler zümresine kavuştur” duasıyla ruhunu teslim etti. Cenaze namazı kılındıktan sonra, ömrü boyunca yolunda olmayı en büyük gaye bildiği Resûl-i Ekrem'in yanına defnolundu.⁴⁹

Hz.Ebû Bekir'in ölümünde Hz.Ali'nin şu sözleri söylediği naklolunur:

- Sen fırtınaların ve en şiddetli kasırgaların kımıldatmadığı bir dağ idin. Resûlullah'ın dediği gibi sen bedeninde zayıf, Allah'ın dininde kuvvetli, gönlünde mütevazı, Allah'ın katında ve yer yüzünde makamı yüce, müminlerin nazarında büyük idin. Sende hiç kimsenin kini, hiç kimsenin değersiz bulunduğu bir taraf yoktu; senin katında kuvvetli, ondan hak alıncaya kadar zayıf, zayıf da hakkını alıncaya kadar kuvvetli idi. Allah (c.c.), senin sevabından bizi mahrum etmesin, senden sonra bizi saptırmasın!⁵⁰

SONUÇ

Sonuç olarak kısa kısa tekrarlamak gerekirse, Hz.Peygamber'e sevgi ve teslimiyetle onun yolunu takip merkezli yaşayan Hz.Ebû Bekir'in hicretten sonra ve özellikle hilâfet döneminde yapıp ettikleri arasında şunlar dikkat çekmektedir:

Hz.Ebû Bekir, İslâm toplumundaki her problemin vahiy ile halledildiği bir dönemden nasslardan yola çıkarak aklı muhakeme ile meselelerin çözülme safhasına intikali dönemi için bir talih olmuştur. İnkâr ile zekât vermemekle direnenlere karşı belirlenecek politikada konuyu ciddi bir şekilde tartışarak en isabetli görüşü tercih etmiş, İslâm'ın bütün boyutlarıyla bir bütün olduğundan yola çıkarak bu konuda takındığı kararlı tavırla kendisinden sonra gelecek idarecilere yol göstermiştir. Üsâme ordusunun sevki konusunda farklı görüşleri dinlemekle birlikte, orduyu hazırlayanın Hz.Peygamber olduğundan çıkışla onun gösterdiği hedefe engel tanımadan yürümüştür. Böylece, Hz.Peygamber'in gösterdiği bir gayeye en zor şartlarda bile cesaretle yürümenin muzafferiyet sebebi olacağıнын nitelikli bir örneğini vermiştir. Halid b. Velid'in azlinin istenmesi meselesinde görevde ibka/tutma yolunu seçmiş, bunu da Rasûlullah'ın ona, “Seyfullâh: Allah'ın kılıcı” unvanını vermesini bir yol gösterme olarak algılamıştır. Böylece, Hz.Peygamber'in gösterdiği yolda yürümenin başarı sebebi sayılacağıнын örneğini vermiştir. Kur'ân-ı Kerim'in Mushaf hâline getirilmesi için bir çalışma yapılması ile Müellefe-i Kulûb faslından yararlananların kimilerinden şartların değişmesi sebebiyle bu imkânın geri alınması gibi hususlarda da Hz.Ömer ve diğer bazı sahabîlerin düşünceleri doğrultusunda icraat yapmıştır. Böylece, paylaşımcı, başkalarına değer veren bir idarî anlayış örneği sunmuş, kendisinden sonrakilere demokratik zihniyet içinde iyi çalışan bir meclis/istişare-müşavere geleneği bırakmıştır. İlk halifenin belirlenmesinde ihtirash (aşırı istekli) davranmaması, en lâıyk olduğu hâlde Hz.Ömer ve Ebû Ubeyde lehinde feragat arzusunun ifadesi, Ensârın meziyetlerini de bizzat sıralayıp İslâm'daki itibarlı konumlarını tespit ve takdir etmesi gibi hususlar onun dayatmacı bir kişiliğe sahip olmadığını, aksine, mütevazı olduğunu göstermektedir. Bu yönüyle, o,

⁴⁹ İbnü'l-Esîr, el-Kâmil, II, 418-420.

⁵⁰ İbn Sa'd, et-Tabakât, III, 169 vd.; İbn Kuteybe, Kitabü'l-Maarif, Beyrut 1390 (1970), s. 73 vd.; Aynı müellif, el-İmâme ve's-Siyâse, I, 12 vd.; Süyûtî, Târîhu'l-Hulefâ, Mısır 1371 (1952), s. 27 vd.

kendisinden sonrakilere siyasî iktidar kavramı çerçevesinde uygun bir şahsiyet örneği olmuştur.

Hız.Ebü Bekir, Kur'ân-ı Kerim'i ve Sünnet'i algılama, özümseme, içselleştirme ve güncel meselelere çözüm anlamında davranışa dönüştürebilme hususunda hemen hemen tüm ashab arasında ilk sıralarda yer almıştır. Bunun sebebi, Hz.Peygamber'i yürekten sevmesi, sevgisinde samimi olması ve onu her yönüyle örnek almasıdır.

Hız.Ebü Bekir, Irak-İran, Suriye-Bizans istikametinde başlattığı başarılı askerî seferlerle adeta müstakbel İslâmî fetihlerin bir dibâcesini (girişini-önsözünü) oluşturmayı başarmıştır. Onun komutanlara yaptığı tavsiyeler İslâm cihad ve fetih anlayışının uygulamaya konulmasında geleceğe ışık tutan çok mühim unsurlar olarak tarihe geçmiştir.

Beytülmalden (hazineden) tahsisat bağlanması (divan tertibi) konusunda orta halli bir geçim standardını esas almış, muhtaç insanların ihtiyaçlarının giderilmesini çıkış noktası yaparak eşit derecede bir dağıtımı uygun bulmuştur. Böylece, ekonomik dengelerdeki bozulmanın tarih boyunca çeşitli sosyal sıkıntılara sebebiyet verdiği dikkate alınırca Hız.Ebü Bekir'in bu uygulamadaki örnekliğinin önemi daha iyi anlaşılabilir.

Hastalığı ânında kamuoyu oluşturarak siyasî halefi sıfatıyla Hız.Ömer'in adını belirlemiş, cihad ve benzeri konularda hususi vasiyetlerini yaparken hastalığı buna engel saymamıştır. O, bunu yaparken Hız.Peygamber'i örnek alıyordu. Çünkü Hız.Peygamber de ölüm hastalığına yakalandığı günlerde Üsâme ordusunu hazırlamaktan uzak kalmamıştı. Böylece, idarî hayatta devamlılığa özen gösterilmesi konusunda kendisinden sonrakilere örnek oluyordu.

Hasılı o, hilâfet döneminde âlim fakat mütevazı, cesur fakat vakarlı, atak fakat dikkatli ve sabırlı, tartışmaya açık fakat en uygunu tercihte fevkalâde isabetli davranabilmiş, yaptığı her işi Kur'an ve Sünnet'le delillendirmeye büyük çaba göstermiş, insanlar arasında fark gözetmeksizin icraatını devam ettirmiş, görevlendirmelerde liyâkatı ön plânda tutmuş, ülke sınırlarının savunulmasına, dış tehditlerin önlenmesine, içte birlik-beraberliğin sağlanmasına, hak sahiplerine haklarının iletilmesine, haksız olanların da haksızlıklarının önlenmesine özen göstermiştir. Dolayısıyla, samimiyeti, hizmette sürekliliği hayır ve iyilikte devamlılığı, topluma yönelik hizmetleri her zaman öne çıkarması, hizmet yolundaki engellerin aşılmasında çevresiyle gösterdiği işbirliği, zorluklara karşı sabırlı oluşu, soğukkanlılığı ve metaneti, hizmet esnasında Allah ve Rasûl ölçülerine beslediği derin duyarlılık, hizmete canı ile koştuğu kadar yakın ve uzak çevresinin imkânlarını da bu doğrultuda seferber etmesi, tarihî-kültürel birikimini hizmetin başarıya erişmesi istikametinde değerlendirmesi ve bunun gibi hususlar Hız.Ebü Bekir'in görev ve hizmet anlayışını besleyen unsurlardır.

Görülüyor ki, Hız.Peygamber'in rahle-i tedrisinden yeterince feyz almış olan bu seçkin şahsiyet, İslâm'ı doğru okuma, doğru anlama, doğru algılama, içselleştirme, özümseme ve kendi döneminde ortaya çıkan problemlere doğru çözümler üretme konusunda çok başarılı olmuş, genelde Kur'an'ı ve İslâm'ı, özelde Rasûl-i Ekrem'i samimiyetle takip ederek nasıl başarılı olunacağı hususunda her asırda gelecek Müslümanlara örnek olmuştur.